

Örökül kapott zavaros ügyek

Krúdy Gyula: *Andráscsik örököse*¹

Krúdy Gyula az 1900-as évek elejétől kezdve számos novellát szentelt a két nyírségi család, a Gaálok és a Zathureczkyk közti versengésnek. A tematika, amely nyomán többek között a „mikszáthi” jelzõt is kiérdemelte a korabeli kritikusoktól, gyakran érintette az örökség kérdését. 1905-1906 környékén Krúdy feltűnően gyakran foglalkozott a mesés örökség témájával. Míg a *Szentgyörgyiek öröksége* (*Új Idők*, 1905) és *A Gaálok öröksége* (*Vasárnapi Újság*, 1905) című novellák ugyanarra a szüzésre, nevezetesen a hosszú évek-évtizedek alatt nagy nehezen visszape-relt, de közben teljesen elértéktelenedett örökségre épültek, addig a *Marosi örökössei* (*Új Idők*, 1906) már joggal nevezhető furfangosabb cselekményű történetnek. Itt a hatalmas vagyon fölött diszponáló Marosi Márton nyugalalmazott császári és királyi őrnagy két feltételhez köti az öröklést: az örökösnek nem szabad megházasodnia, illetve folytatnia kell a régóta húzódó pereskedést két hársfa ügyében, amelyek alatt a családi legendárium szerint II. Rákóczi Ferenc is megpihent. Az első örökös, Gaál Sarolta sikeresen lezárta a tárgyalást, azaz hozzácsatolta az uradalomhoz a fákat, de végül odaadta kezét egy férfinak. Már utódja, Gaál Anna is éppen vénlánnyá vált volna az örökségi szerződés értelmében, de aztán ő is megházasodott, így az örökség kiszállt a család markából. Krúdy egyik említett elbeszélését sem vette fel kötetbe.

Az *Andráscsik örököse* a Gaál–Zathureczky „mondakör” egyik, ha nem leghosszabb szövege. Furcsa írással állunk szemben, hiszen a történetben, legalábbis a cím előrejelzését követve, nem történik semmi figyelemreméltó, miközben sok mindennek kellene történnie: a regény a szövevényes Andráscsik-per helyett elsősorban az örökösnehöz kapcsolódó kiházasítási machinációkat taglalja, ame-

¹ A tanulmány elkészítésében nyújtott segítségéért, a korabeli jogi formulák és praktikák értelmezéséért köszönet illeti dr. Rác Lillát.

lyek, ha közvetetten kapcsolatban állnak is az örökséggel, elsősorban a két nyírségi família újabb összetűzését viszik színre. Annak oka tehát, hogy az örökösödési perpatvarról konkrétan kevés szó esik, az, hogy ez csak egy újabb epizód a két család vetélkedésének kötetekre rúgó krónikájában. Egy korabeli elismert irodalomtörténész egyenesen a „kedvenc alakok összefoglalójaként” méltatta a regényt.²

A regény először 1906-ban jelent meg folytatásokban az *Új Idők* hasábjain, könyv formájában pedig 1909-ben látott napvilágot a Singer és Wolfner gondozásában. Míg az első kiadás még sorozaton kívül jelent meg, az 1911-es második kiadást az Egyetemes regénytár, ennek 1912-es újranyomását pedig a nem túlságosan hosszúéletű Univerzális könyvtár sorozatába szerkesztették be. (Ez a regény volt Krúdy első folytatásos közlése az *Új Idők*-ben, illetve csak ez az egy kötet jelent meg az Egyetemes regénytárban, a kiadó legrégebbi, 1885-ben induló és vélhetően legsikeresebb szériájában.)

Krúdy 1914-ben átvitte szövegét a *Tolnai Világlapját* nyomó Magyar Kereskedelmi Közlöny Hírlap és Könyvkiadó Vállalathoz, ahol már több munkája megjelent. A Világkönyvtár című sorozatban megjelenő regénnyel a szerző megszeghette a Singer és Wolfnerrel kötött megállapodást, s lehet, hogy ezt akarta mérsékelni azzal, hogy a kötet, jobban mondva a kötetkompozíció nem egyezett a korábbiakéval, hiszen Krúdy vagy a kiadó két régebbi elbeszélést (*A pajzsos ember*, *Az ura várja*) csapott a regényhez. Még ebben az évben megjelent a negyedik kiadás, megint a Singer és Wolfnernél, új köntösben, a szerző összegyűjtött munkáinak sorozatában, három novella (*Hunszív*, *Az elátkozott ház*, *Az a bolond Zathureczky*) kíséretében. A szerző életében ez a variáns jelent meg utoljára 1918-ban. (Érdekes, hogy a gyűjteményes sorozat tíz megjelent kötetéből *A víg ember bús meséi* című kötet mellett csak ez a regény képviselte a korai pályaszakaszt – nem túlzás tehát a szerző által kiemelten fontos írásként tekintenünk rá.)³

Krúdy egy fontos változtatást mindenképpen végrehajtott a folyóiratos közlés és a könyvvariáns között, nevezetesen a címben szereplő többes számot egyes számmá alakította (*Andráscsik örököse*). Az első kötet címe azonban több helyen is *Andráscsik öröksége* változatban szerepelt. A Krúdy-szakértő Barta András is jelezte,⁴ hogy létezett egy ilyen címvariáns, de nem ő volt az első, aki ezt a lehetőséget felvetette. Ezen a címen mutatta be a regényt röviden a *Pesti Hírlap* 1909-ben,⁵

2 ALSZEGHY Zsolt, „Krúdy Gyula”, *Irodalomtörténet* 18, 3–4. sz. (1929): 106.

3 KRÚDY Gyula, *Regények és nagyobb elbeszélések* 3., s. a. r. KELECSÉNYI László (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2006), 469. Az *Andráscsik öröksége*-nek ebben a kiadásban közölt szövegváltozata oldalszámait a főszövegben jelzem.

4 KRÚDY Gyula, *Régi szélkakasok között* (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1976), 423.

5 [n. n.], „Krúdy Gyula könyvei”, *Pesti Hírlap*, 1909. nov. 14., 38.

és ilyen titulussal szerepelt *A Hét* könyvlistájában is.⁶ A következő évben ez a címváltozat tűnt fel az *Egyházi Közlöny* és a *Pesti Napló* hosszabb írásaiban,⁷ de 1913–1914 során a *Magyarország* is így reklámozta a regényt. Sokatmondó, hogy ez a cím szerepel többek között Petrik Géza *Magyar Könyvészetében* (itt csak az első kiadásánál), a Ványi-féle 1926-os *Magyar irodalmi lexikonban*,⁸ Szerb Antal és Várkonyi Nándor irodalomtörténeteiben,⁹ de még Gulyás Pál grandiózus adattárában is.¹⁰ A tévesztés egy 19. századi olvasói reflexből is adódhatott, miszerint az örökség, ennek vélt vagy valós helyével, tartalmával, megkaparintásának körülményeivel és történetével együtt izgalmasabb narratívát vetíthet előre, mint azok, amelyek pusztán „csak” az örökös vagy örökösök kilétével kapcsolatban tesznek olvasási ajánlatokat. Mindamellet nem számít mellékesnek, hogy ez az ajánlat egyszerre több örökösre vagy egyetlen örökösre hívja-e fel a figyelmet – már ha megmaradunk a szöveg bizonyított változtatásainál. Nem kétséges, hogy a Krúdy regényében taglalt örökösödési per végkimenetelét illetően így legalább kétféle olvasat lehetséges, igaz, a szöveg végül ambivalensen oszlatja el a kételyeket, hiszen egyszerre van szó egy hatalmas vagyon egyetlen kijelölt örököséről, illetve – az örökség végső szétosztása vagy elajándékozása miatt – számtalan örököséről. Miközben persze maga az örökség sem sikkad el jelentőségében a szereplőké mögött, hiszen ennek egyik narratív komponense sem nevezhető szokványosnak. Andráscsik Sámuel különös – ha nem is minden szempontból elmarasztalható – módon tett szert vagyonára, a végrendelet kihirdetésekor az örököst senki sem ismerte a rokonságból, az örökösödési per furcsa módon húzódott el, illetve nem éppen szokványosan oldódott meg. Az *Andráscsik öröksébe*n az örökség referenciája (a vagyon) mögött hasonlóan „evilági”, de kevésbé megfogható motivációk és stratégiák húzódnak meg, megkérdőjelezve a regény összes fellelhető címváltozatának denotátumát.

Az *Andráscsik örököse* kapcsán sokat hangoztatott (romantikus) dzsentri-tematika, illetve ennek mesei allúziói – a mindenki számára meglegedést nyújtó *happy ending* mellett – elsősorban ott érhetők tetten, hogy az örökség bemeneti

6 „Új könyvek”, *A Hét* 20, 47. sz. (1909): 780.

7 TOMA István, „Andráscsik öröksége”, *Egyházi Közlöny* 22, 3. sz. (1910): 40; L. E. [LONDESZ Elek], „Andráscsik öröksége”, *Pesti Napló*, 1910. máj. 1., 37.

8 *Magyar irodalmi lexikon*, szerk. VÁNYI Ferenc (Budapest: Studium, 1926), 504.

9 SZERB Antal, *Magyar irodalomtörténet* (Budapest: Révai, 1947), 442; VÁRKONYI Nándor, *A modern magyar irodalom* (Pécs: Danubia, 1929), 300. Utóbbi a hibát később javította: VÁRKONYI Nándor, *Az újabb magyar irodalom 1880–1940* (Budapest: Szukits, 1942), 263.

10 *Magyar írók élete és munkái*, GULYÁS Pál adatgyűjtéséből s. a. r. VICZIÁN János, 19 köt. (Budapest: Argumentum–MTAK, 1995), 17:676, 678. (Itt az *Andráscsik öröksége* és az *Andráscsik örököse* címváltozatok is előfordulnak.)

és kimeneti oldalán is ugyanazt az „összeget” találjuk, annak immateriális jegyeivel együtt. Andrászik Zsuzsanna ugyanis nemcsak az örökség alapjául szolgáló vagyont osztja szét szinte maradéktalanul, de az édesapja által a vagyonhoz „csatolt” anyagtalan komponenseket (az uzorakamatként felszámított megaláztatást) a jószág tárgyaival, vagyis a rokonságnak szánt ajándékokkal kompenzálja. A megoldás dacára a regény számtalan értelmezést kínál fel az örökség mibenlétével, illetve az örökösödési per tulajdonképpeni tétjével kapcsolatban, végig kérdésessé téve azt, kit is érthetünk pontosan a szöveg címében jelzett örökös személye alatt.

A regény színhelye Nagykálló, Szabolcs vármegye (Nyíregyházát megelőző) székhelye, a történet 1880 körül játszódik. Andrászik Sámuel, a nagykállói uzorás halálakor a rokonság tagjai szerte az országból összesereglenek, hátha nekik is lepottyan valami az örökségből, amire papír szerint özvegye és lánya, Juliska tarthatnak igényt. A végrendelet általános elképedésre egy Zsuzsanna nevű hölgyet jelöl ki örökösül, aki, mint kiderül, az elhunyt fiatalkori szerelmi afférjából, jobban mondva első, eltitkolt házasságából született. Amikor az örökös nő megérkezik, beindul az átláthatatlan jogi és szerelmi procedúra, igaz, a jogi mozzanatokból csak információmorzsák jutnak az olvasóknak. A rokonság pereskedésbe kezd, Zsuzsanna és védőügyvédje, Bajsa Gábor között pedig egyre szorosabbá válik a viszony, miközben a régió hírhedt kerítőnője, Pay báróné saját unokaöccseit próbálja összeboronálni az örökös nővel. A történet kulcsszereplője a Krúdy-szövegvilág egyik gyakran visszatérő alakja, a tréfás Zathureczky, aki nagynénjével versenyezve komoly szerepet vállal abban, hogy az ifjú fiskális eltekintsen eredeti szándékától, a szépséges özvegy Telekdiné meghódításától, és Andrászik Zsuzsanna felé forduljon. Zathureczky terve sikerül, a kérők hoppon maradnak, illetve az örökösödési hercehurca is lezárul a rokonság tagjainak furcsa, sőt egyenesen hagyománytörő kiengesztelésével.¹¹

Az Andrászik örökségül szolgáló vagyont a hatályos jogi formulák szerint érvénytelen második házasságból nyert hozomány alapozta meg. Ezt a pénzt a társadalom peremén álló „kupec” két módon gyarapította. Amikor egy-egy kölcsönért áhítozó embert sodort elé a sors, aki már minden uzorásnál eljátszotta a hitelét, ő hajlandó volt vele üzletet kötni, de ezért cserébe az üzletfélnek be kellett őt vinnie a nemesek társaságába, hízelegnie, könyörögnie kellett neki, sőt, több esetben meg kellett alázkodnia előtte. A kölcsönszerződés materiális tétje mel-

11 Zathureczky „metamorfózisa” külön tanulmány témája lehetne, hiszen ez a szereplő volt az a regény alakjai közül, aki Krúdy életművének későbbi szakaszaiban is fel-felbukkant. *A nemzeti ládából* című elbeszélésben (*Vasárnapi Újság*, 1912) például olyan mesélői szerepkörbe került, mint Cholnoky Viktor *Trivulziója*, *Szindbád*, vagy Kosztolányi *Esti Kornélja*.

lett így szerepelt a kontraktusban egy nem számszerűsíthető tétel is, nevezetesen a színjáték, amelynek segítségével Andráscsikot az is megismerhette a közösségből, aki nem tudott, vagy nem akart vele szorosabb kontaktust kötni. Így folyamatosan gyarapodott Andráscsik potenciális ügyfeleinek száma is, miközben közülük csak a szokásos tíz százalékos uzsorakamatot számította fel – a megszorult embereket, eltekintve a társasági színjátéktól, Andráscsik csak a hiúság és az önbecsülés kontextusában károsította meg, igaz, a szerződés erre vonatkozó „paszszusai” mindkét fél számára többet nyomtak a latban. Talán nem túlzás ebben az értelemben kettős uzsoráról beszélni, hiszen az uzsora fogalma jogi kontextusban összekapcsolódott a nyereszkeskedéssel és az elvtelen haszonszerzéssel. A dualizmus első, erre vonatkozó törvényében (1877: VIII. tc.) nyolc százalékban maximumálták az uzsorakamatot, de az uzsorát nem szankcionálták. Az 1883. évi XXV. törvény már kimondta, hogy

A ki másnak szorultságát, könnyelműségét vagy tapasztalatlanságát felhasználva, olyan kikötések mellett hitelez vagy ad fizetési halasztást, melyek a neki vagy egy harmadiknak engedett túlságos mérvű vagyoni előnyök által az adósnak, vagy a kezesnek anyagi romlását előidézni vagy fokozni alkalmasok; vagy oly mérvűek, hogy az eset körülményeihez képest, a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közt szembeötlő aránytalanság mutatkozik: az uzsora vétségét követi el és egy hónaptól hat hónapig terjedhető fogházzal, és száz forinttól kétezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.¹²

Andráscsik azzal került el a büntetőjogi felelősségre vonás kockázatát, hogy a büntethető kamattételt „immateriális fizetőeszközzé” váltotta be. (Igaz, a „becsületes tíz percent”, amire dolgozott, meghaladta a kamat engedélyezett mértékét.)

A másik pénzgyarapító aktus a finanszírozáshoz szükséges költségek elmaradása miatt félbemaradt vagy egyhelyben álló perek megvásárlása, illetve átválalása volt. Mivel Andráscsik ügyesen választotta ki a végül sikerre vihető pereket, csekély ellenjavadalmazás ellenében minden esetben óriási mértékben nőtt vagyona. A kor joggyakorlatában ez legális ügymenetnek számított, hiszen az engedményes – az adós hozzájárulása nélkül – „átvehette” a felperestől a pert.¹³

12 1883. évi XXV. törvénycikk az uzsoráról és káros hitelügyletekről, 1.§, hozzáférés: 2023.08.21, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88300025.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1883%2520XXV>.

13 Vö. *Magyar polgári törvénykezési jog Dr. Plósz Sándor egyetemi ny. r. tanár előadásai alapján*, összeáll. VASS Károly (Budapest: Szent István Társulat, 1906), 275; TÉRFY Gyula, *A polgári perrendtartás zsebkönyve* (Budapest: Grill, 1906), 52–53; *Magyar Magánjog III. Kötelmi jog*, szerk. FODOR Ármin (Budapest: Singer és Wolfner, 1898), 182–186.

Andráscsik vagyonszerzésben legális és illegális elemek keverednek, de ha eltekintünk a törvénytelen második házasság kínálta „alaptókéttől”, akkor machinációi nem nevezhetők törvényszegéseknek, még ha az üzletfelekre kényszerített meghunyaszkodás etikailag elmarasztalható is. Ha Andráscsik társadalmi megbecsültsége nem emelkedett is, sőt, éppen ellenkezőleg, egyre gyűlöltebb személylété vált, a machinációk nyomán papíron bekerült a helyi társadalmi elit vezető alakjainak névsorába. Ki és mit örökölhettett meg volna mindebből a regényben?

Első körben érdemes szétválasztani Andráscsik tulajdonképpeni örökségét, azaz hatalmas vagyonát, illetve a nevéhez tapadó, nem túl hízelgő asszociációkat. Eszerint feltételezhető, hogy úgy vélhették, a majdani örökösnek nemcsak a pénzösszeg támasztotta feltételeknek kell majd megfelelnie, de meg kell küzdenie azoknak az embereknek, azaz a volt üzletfeleknek a nyílt vagy burkolt ellenszenvével is, akiket Andráscsik súlyosan megalázott az uzsoraszereződés során. Az örökség így legalább annyira számíthat tehernek, mint boldogulást elősegítő örömforrásnak.

Az alapján, amennyit a regény a végrendelet szövegéből felfed, a magát megkárosítottnak vélő rokonság nem hivatkozhatott alaki vagy tartalmi hibára, azaz a végrendelet megtámadásához kellő jogalapot adó aktusra. Az idézett kitétel („Én, Andráscsik Sámuel [az igaziakból], ép elmével, szabad akaratomból minden ingó és ingatlan vagyonomat hagyományozom kizárólagosan, szeretett gyermekemnek, Andráscsik Zsuzsánnának...”, 313.) tartalmazta a „szabad akarat” és a cselekvőképesség kritériumát, az örökös személyét, sőt, a hagyományozás performatív mozzanatát is. Emellett Zsuzsanna minden szempontból jogos örökösnek volt tekinthető, hiszen apja első, még érvényben lévő házasságából született. Bár a második házasság ilyen értelemben érvénytelen volt, Juliskát a „jóhiszeműleg vélt házasság” okán megillette a kötelesrész: ennek a féltestvér tulajdonképpen eleget is tett, hiszen az uradalom felét kitevő tabi pusztát neki ajándékozta.¹⁴ Nem tudható tehát, hogy a rokonság által felkért ügyvédek milyen stratégia mentén támadták a végrendeletet, az viszont kiderül, hogy az alperes, Zsuzsanna nem volt tisztában a jogi kontextussal: egy helyütt Bajsa figyelmeztette, hogy nem ők pereskednek, csak védekeznek a perek ellen, mire a nő azt válaszolja, hogy „Alperes, felperes. Bánom is én. Elég az hozzá, hogy peres vagyok”. (387.)

Egy álmoskönyvszerű meghatározás szerint felperesként perben állni valaki-vel azt jelenti, hogy az illető büszkén viseli a megpróbáltatásokat a családi tradíció és az arisztokrata szokásrend megóvása végett – az *Andráscsik örökösében* a

¹⁴ ZLINSZKY Imre, *A magyar magánjog mai érvényében, különös tekintettel a gyakorlat igényeire* (Budapest: Franklin, 1899), 860, 1082–1084, 1135–1137.

hosszú ideig tartó pereskedés valóban hordoz egy ilyen, nem lényegtelen mellék-jelentést. A pereskedés eleve egy olyan hosszú, végeláthatatlan folyamatként tétéleződik a regényben, amelynek lényege nem is az így teljességgel beláthatatlan és megjósolhatatlan végső kimenetelében, hanem különféle mesterséges eszközökkel fenntartott folyamatosságában rejlik. Andráscsik Zsuzsanna legfigyelemreméltóbb kérése például azt állítja, hogy

Én családi hagyományból pörösködöm. Tisztán kegyeletes érzés ez az őseim iránt. Minden Gravinczy vitte ezt a pört körülbelül háromszáz esztendő óta. Azért, mert nekem nincsenek váraim, nem lehetek kevésbé külön ember, mint háromszáz év előtti ükapám. (382.)

Amikor kiderül, hogy az Andráscsik kontra Andráscsik-pernek vége szakad, a szöveg már-már a per tárgyát adó vagyonnal egyenértékűként tünteti fel a jogi folyamatot:

Hej, nagy dolog volt az, amikor az Andráscsikok beadták a derekukat és megszüntették a nagy pört, amelyről még az unokák is legendákat beszélhettek volna! Három-négy generáció megélt volna a pörből, nem kellett volna semmit se tennie, csak a lábat lógatni, aztán most meg egyszerre eladják magukat, megegyeznek békességesen, pedig akár mindegyiknek joga volna az egész millióhoz. (422.)

A végrendelet megtámadása egy extra lehetőséget is tartogat emellett, nevezetesen az időhúzást: amíg a per folyik, addig az örökös személye kérdéses, így az örökség nem kerülhet átadásra. Az *Andráscsik örökösében* a gazdag rokonság joggal reménykedhetett abban, hogy az elhúzódó per felemésztí a végrendeletben kijelölt örökös tartalékait, így számukra pozitív végkimenetellel, kiegyezéssel zárul.

Ez az a pont, ahol a Krúdy-recepció erre a regényre is vonatkozó évszázados kitétele, nevezetesen a „mikszaáthos” dzscentri-tematika allegorikus olvasatának tapasztalata sikeresen applikálható, tekintve hogy ha az Andráscsik Sámuel messz örökségéért harcba vonuló rokonság a pörösködés szokásrendjének fenntartását és megerősítését is célba vette, akkor ez inkább nagyúri hóbortként, mintsem praktikus modern pénzszerzési akcióként értékelhető. Bár nem ismertek az örökhagyó valódi indítékai, arra talán ő is számított, hogy a semmiből felbukkanó örökös személye miatt a hagyatéki eljárás nem zárulhat, és ami még fontosabb, nem zárulhat le *hamar* mindenki számára kielégítő végeredménnyel. Így akár az is felvethető, hogy Andráscsik Sámuel szándékosan úgy alakította az eseményeket, hogy végtelenbe nyúló jogi procedura feltételeit hagyja örökül maga

után, ezzel is igazodva annak a társadalmi osztálynak a tradícióihoz, amelyhez ő, anélkül, hogy ennek szimbolikus kiváltságait elnyerte volna, csak megalázó módon tudott közel kerülni.

Krúdy regényében a per tehát úri státusszimbólum, igaz, a pereskedés elindította jogi hercehurca temporalitása a folyamat intézményileg kijelölt „mediátorai” vagy „szuperolvasói”, nevezetesen az ügyvédek számára sem lebecsülendő körülmény, lévén ők a per egész időtartama alatt megkapják fizetségüket. Bajsa Gábor ráadásul nemcsak fizetést, de szinte azonnali társadalmi érvényesülést is köszönhetett annak, hogy ő lett az örökös nő ügyvédje, hiszen ez a gyorsan generálódó hírnév segítette őt közel Telekdinéhez, aki a férfinak egyszerre láthatta meg a vetélytársához, Zsuzsannához kapcsolódó fő „informátort”, de a társadalmi ranglétra immáron következő fokára lépő „sztárügyvédet”, azaz leendő vagyonos szeretőjét vagy házastársát is.

Zsuzsanna tettét, nevezetesen, hogy az örökölt vagyont szétszítja az arra áhító rokonok között, különböző módon értékelték az őt körbevevő alakok. Gravinczy, aki már-már az örökös nő jegyesének tudhatta magát, próbatételnek vélte, aminek nyomán a vagyonos jövőbeli menyasszony azt teszteli kiválasztottján, hogy az mennyire apellál a hozományra. Zathureczky „furfangot szimatolt”, míg Bajsa csak annyit jegyzett meg lakonikusan, hogy előfordult már az, hogy valaki *intra dominium* (azaz birtokon belül, kvázi nyertes pozícióból) „egyezkedjen”. Bár Zsuzsanna részben legkitartóbb kérője leszerelése végett döntött a peren kívüli megegyezések mellett, leginkább a jóság motiválta:

Nem is hiszi báróné, hogy micsoda boldogság az jónak lenni. A világon ez a legtisztább, legvalódibb öröm. Teljesen méltányolni tudom azokat a nőket, akik odahagyva családot, világi boldogságot, az ápoló apácák formátlan köntösét öltik magukra. Valamikor én is apáca szerettem volna lenni. Fájdalom, ez a vágyódásom nem teljesülhetett. De a szívemben örökké megmaradt a szomjúság a jó cselekedetek után. Ha rajtam múlna, mindenemet szétszantanám a szegények között. (420.)

Zsuzsanna trükkje abban rejlett, hogy a neki szánt örökséget nem a vagyon automatikus feldarabolás utáni szétszítása, hanem személyre szabott árucikkek, jószágok, ruhaneműk formájában történő átadása, azaz tulajdonképpen ajándékozás formájában használta fel a vagyonra aspirálók elhallgattatására. Az, hogy a cserértéknek ekkora jelentőséget szánt, bizvást okozott örömet a szegényebb sorban élő Andrászikok, főleg a kiházásításra váró lányok körében, akik hozományul kelengyét kaptak az örökös nőtől. Ez a státusszimbólum győzte meg végül az egyetlen, a kiengeszteléssel eleinte nem rokonszenvező rokont, Andrászik Demetert

is, aki lánya, Rózsika könyörgésére végül elállt pártütő szándékától, egy újabb per beindításától (amelyben viszont egyedüli Andráscsikként, a kiterjedt família tagjainak támogatása nélkül állt volna szemben Zsuzsannával). Így tulajdonképpen az örökség szétosztásakor is szerepet játszott egy nem anyagiasítható, „természetbeni” szempont, a külön a rokonság egyes tagjai felé irányuló performatív gesztus. Zsuzsanna így egyenlítette ki azt a különbséget, ami édesapja esetében a legálisan beszédett uzsorakamat és a nem illegális, de igencsak dehumanizáló színjáték diszkrepanciájából keletkezett. Ha úgy tetszik, Zsuzsanna nyerő pozícióból és megalázkodva varrta el az örökösödési hercehurca szálait.

A történet szereplői az örökség értelmezését illetően három csoportra oszthatók. Az egyikbe azok tartoznak, akik ennek pénzügyi vonzatait helyezik előtérbe: a kérők egy gazdag feleségért versengenek, az ügyvédek pedig a perrel járó permanens fizetségben reménykedve tesznek meg minden tőlük telhetőt. A másik csoport tagjainál a praktikus pénzügyi motivációk immateriális szándékokkal keverednek: Pay báróné saját kiházasítási tevékenységéből fakadó hírnevét is öregbíteni akarja, a vagyonos, pereskedéshez elegendő munícióval rendelkező rokonok társadalmi presztízsük szinten tartását vagy felemelkedését várják a pereskedésből, de ide sorolható Andráscsik Sámuel is, aki vagyona gyarapítása mellett a helyi arisztokrácia önértéke is folyamatosan belegázolhatott. A harmadik csoportban a végül a jóság által vezérelt Zsuzsanna mellett a történet legagyafűrtabb szereplője, Zathureczky helyezhető el. Zsuzsannát inkább az nyugtalanítja, hogy perben áll, így apja társadalmi helyezkedést segítő stratégiáit sem igazán érzi magáénak, míg a hóbortos Zathureczkyt, aki Krúdy mesés-romantikus regényterében leginkább átlátja az eseményeket, érezhetően más indítékok hajtják.¹⁵

A nagy tréfacsínálóról kiderül többek között, hogy ő a környék legjobb kártyása, de csak akkor ül le játszani, amikor valakit meg akar kopasztani, végül a kizsebelt áldozatnak a játszma végén bevallja, hogy csalt, és visszaadja neki az elnyert összeget. Bajsa azt állítja róla, hogy furfangosságának éppen az az alapja, hogy – miközben úgy tűnik, hogy éppen el akarja azt tussolni – mindig az igazat mondja el. Az *Andráscsik örökösében* két alkalommal nyúl bele határozottan az események folyásába. Először a megyebálról kikoszorózott új „örököskisasszonyt”, Zsuzsannát teszi híressé azzal, hogy a bálra rendelt cigányzenekart a nő rezidenciájához rendeli, megfosztva ezzel Nagyálló lakosait az esztétikai élvezettől, egy-

15 Andráscsik özvegye egyedülként speciális pozíciót képvisel a perben résztvevők között. Mint kiderül, ő az egyik „legelkeseredettebb” „pörös fél” (344.), de tulajdonképpen azért, mert teljességgel lehetetlen „keresettel” élni, ha tudna, nevezetesen utólag válna el törvényes urától (mert „nem akar a kétfeleségű ember özvegye lenni”), illetve törvényt elé idézné Andráscsikot.

úttal ráirányítva figyelmüket a helyi arisztokrácia váratlanul felbukkant, de teljes jogú képviselőjére. Másodszor pedig, hogy borsot törjön Pay báróné orra alá, ráadásul egy kérőt is kiiktasson terveinek megvalósítása (nevezetesen Zsuzsanna és az ügyvédje összehozatala) végett, Borcsánszky Jankót megismerteti az örökösével, jobban mondva azzal az örökösével, akit mindenki Andrászik Sámuel egyetlen lányának hitt, Juliskával. A kérő besétál a csapdába – és végül jól is jár, hiszen a vagyon fele menyasszonyára száll.

Zathureczky ügyeskedései egyáltalán nem motiválatlanok. Amellett, hogy minduntalan az érvényben lévő rutinok és hagyományok aláásásán munkálkodik, azért is próbálja meg eltéríteni Bajsát attól, hogy a szép Telekdynének udvaroljon, mert az Gaál-lányként családja ellenségének számít. Ezenkívül szinte csak ő látja be, hogy Andrászik tulajdonképpen öröksége az évtizedeken át eltitkolt gyermek, Zsuzsanna, aki a rá ruházott vagyontól függetlenül különleges értékkel bír. Mindezt a regény szövegében két állandó jelzős szerkezet tanúsítja, a „milliomos kisasszony” és az „aranytollú madár”. Míg előbbi, mindenfajta figuráció híján egyértelműen utal Zsuzsanna helyzetére, illetve potenciális helyzetére, addig utóbbi, metaforikussága révén kétértelmű jelentést teremt: a madár arany tollai csak annyiban értékesek, amennyiben megjelenési formájukban emlékeztetnek az arany színére, illetve tökéletesen imitálják azt, de éppen ezért a kifejezés elsőrendű eszköze lehet a megtévesztésnek, illetve az erre alapuló meggyőzésnek is. Ehhez szorosan kapcsolódik, hogy a Zsuzsanna gazdagságára egyértelműen utaló szerkezetet széles körben használják a regényben, az átvitt értelmű szerkezet viszont Zathureczky meggyőzési kelléktárának egyik legfontosabb instrumentuma, és csak ő, majd Bajsa, illetve a narrátor szókincsébe íródik be.

Tehát Zathureczky azzal gyözködi Bajsa Gábort, hogy nem szabad elereszteni az aranytollú madarat – a jótanács értelemszerűen nem iktatja ki teljes mértékben a Zsuzsannának megítélt értéket: „Amilyen jámbor gyerek vagy, bizony elengeded a madarat, amely maga kívánczik a kalitkába. Pedig szép, aranytollú madár. Régi mondás: mindenki a maga szerencséjének kovácsa”. (363.) A második alkalommal a narrátor használja a kifejezést („Gravinczyre bízott tehát, hogy az aranytollú madarat megfogja a família számára.”, 373.), a harmadik alkalommal Bajsa gondolataiban bukkan fel („Miért irigyelnéd a szegény Gravinczytől az aranytollú madarat, amikor az ő hálójában akadt fel? Meg aztán többet ér egy fehér házigalamb, minden aranytollu fülemilénél. A házigalambot meg is lehet enni.”, 392.), végül Zathureczky emlegeti a látszólagos sikere fölött lelkendező Pay bárónének („várjuk meg az esküvőt, néni. Elröpkülhet addig az aranytollú madár.”, 412.).

Mindazonáltal a leányka millióiról jóval kevesebb szó esik a regényben, mint a madárka aranytollairól. Bár a regény háttérében folyamatosan zajlanak a pe-

rek, illetve zajlik a jogi procedúra, addig az olvasó ezzel kapcsolatban csak arról értesül, hogy Bajsa aktacsomókkal keresi fel Zsuzsannát, és egyeztetnek – párbeszédjeik csak egyetlen esetet érintenek konkrétan, az egri káptalan szerződés-szegését (a papok évek óta elmaradnak a szerződésben vállalt évi öt hordó borral, ezért Bajsa szerint ők is perelhetők, bár ez az ügy csak közvetetten kapcsolódik a hagyatékot támadó Andráscsikokhoz, inkább csak a tulajdonképpeni hagyaték felmérésére vonatkozik). Miközben Zsuzsanna indítékai már a regény elején tisztázottak, ezek ismeretében pedig nem nehéz úgy olvasni a közte és ügyvédjé között folyó dialógust, mint a nő puhatolózását. Andráscsik Zsuzsanna a modern emancipált nő alaptípusát testesíti meg: már a kezdetekben nyilvánvalóvá teszi, hogy a vagyonnál sokkal fontosabb számára a házaselek egyenrangúsága. Ez alapján az is felmerülhet, hogy az egész pereskedés valamifajta félig patriarchális, félig feudális ösztönből ered, a nő váratlan húzása pedig ebből fakadóan értelmezhető emancipatorikus gesztusnak.

A jogi mechanizmusnál jóval harsányabbak és látványosabbak a regényben azok a praktikák, amelyek a női szereplők meghódítása és megszerzése körül összpontosulnak, beleértve ebbe Zsuzsanna mellett féltestvérét, Andráscsik Juliskát és Telekdinét is. Ha Zsuzsanna számít a valódi örökségnek, Bajsa pedig tulajdonképpen a kijelölt „örökös”, amivel a lány mellett többek között Zathureczky is végig tisztában van, akkor a nagy ráismerés ellenében az ügyvéd Telekdiné iránti vonzalma jelenti a legnagyobb akadályt. A nő az utolsó pillanatig előnyben van Zsuzsannával szemben, sőt, Bajsa csak a vele váltott csókot követően ábrándul ki belőle. A fordulatot talán az a reflexió jelentette, amikor az ügyvéd ugyanarra az álláspontra jut, mint Zsuzsanna:

Meg aztán a Bajsa becsületes lelkében sohasem fordult meg csak árnyéka sem a gondolatnak, hogy pénzért házasodjon. Olyan elérhetetlennek, csodálatosnak látta a milliomos kisasszonyt, hogy eszébe se jutott soha, hogy Zsuzsanna a vagyona mellett épen olyan fiatal, szerelemvágó nő, mint a többi. Talán, ha akkor ismerkedik meg Andráscsik Zsuzsannával, amikor még nem volt milliós öröksége, bizonyára igyekezett volna meghódítani, amint törekvése ez minden fiatal férfinak szép, okos leányokkal szemben. De a millió púp volt a Bajsa szemében, igaz, hogy aranypúp s a legutolsó időkig talán azt se tudta volna megmondani, hogy milyen színű Andráscsik Zsuzsanna szeme. Csak akkor vette észre, hogy acélfénye van annak a szemnek, amikor az Gravinczyre kezdett mosolyogni.” (399–400.)

Ennek a felismerésnek a párja az a Bajsa tudatszintjéhez illeszkedő leíró passzus, amely szerint:

Gyönyörű volt ebben a percben a hatalmas leány. Tündöklő szeme diadalmas ragyogással szinte megvilágítani látszott arcát. Fejedelmi termete kiegyenesedett; igazi nő volt ebben a pillanatban, büszke, öntudatos, nemes leány, akinek barna fejeére vagy egy királyi korona vagy a szentek glóriája illenék. Bajsa Gábor lesütötte a szemét, mert vakította a leány szépsége. (420–421.)

Itt térek vissza a regény első könyvváltozatának állítólagos címvariánsára. Ha tényleg nem létezett az *Andráscsik öröksége* című regény, akkor a tévesztés oka az lehetett, hogy a könyvvel foglalatосkodó hozzáértők és lexikonszócikk-gyártók öntudatlanul is érdekesebbnek tekintettek az örökségre, mint az örökös személyére. Ha viszont az örökség jól láthatóan nem kerül elő a regényben, akkor felmerül annak az esélye, hogy nem azt kellene örökségen érteni, amire a szöveg egyébként utal. Ebből fakadóan pedig akár Bajsa Gedeont is lehetne Andráscsik örökösének tekinteni, de már nem a szó „monetáris”, hanem „temporális” értelmében. (Igaz, az Andráscsik–Bajsa házaspár közös életét biztosító egzisztenciális alapon jelen van az uzsorás vagyona is, egy részről az örökség maradékának, másrészt a Bajsának folyósított ügyvédi fizetség formájában.)

Az *Andráscsik örökösének* megoldása nyomán tulajdonképpen az örökség minden potenciális követelője jól járt: a rokonságot célzott és hasznos ajándékokkal jutalmazták, az uzsorás hazugságát elszenvedő második család jókora porciót kapott az örökségből, míg egy, az egész vagyonnak csak kis hányadát képviselő rész különböző formában az eredeti örökösénél, Andráscsik Zsuzsannánál maradt. Az örökhagyó a furmányos végrendeletnek és a tőle függetlenül alakuló eseményso-rozatnak köszönhetően elérte, hogy a család neve beíródjon a virtuális helyi krónikákba és legendáriumokba, Zathureczky pedig a „kiházasítási csörte” során diadalt aratott a Gaál család különböző képviselőin. Krúdy mesei narratívájában a jók győzedelmeskedtek, a rosszak pedig vereséget szenvedtek, igaz, mivel a regényben nem szerepeltek klasszikus értelemben vett antagonisták, a vesztesek „bűnhődése” nem járt visszafordíthatatlan veszteségekkel (nem is beszélve az első körben felsült, de aztán szerencsés Borcsánszky Jankó váratlannak mondható hozományáról). Andráscsik és a nagykállóiak különböző praktikái révén a regény ízelítőt nyújt a korabeli jogi-pénzügyi machinációk kimeríthetetlen tárházából is: az *Andráscsik öröksége* ezen jellegzetessége másfajta helyet jelölhet ki a jövőben az életműben, mint a szöveg kapcsán eddig legtöbbször emlegetett dzsentrí-tematika.